

УДК 81'282.2 + 82... Я 1/7.08

Іван Матвіяс

м. Київ

ДІАЛЕКТИЗМИ В МОВІ ТВОРІВ МИХАЙЛА ЯЦКОВА

У статті розглядаються фонетичні, словотвірні, словозмінні, синтаксичні, лексичні й фразеологічні діалектизми в мові творів М. Яцкова.

Ключові слова: *звук і звукосполучення, діалектне утворення, форма слова, конструкція, лексичний регіоналізм.*

Талановитий письменник-прозаїк кінця ХІХ і першої половини ХХ ст. Михайло Яцків (1873–1961) зробив помітний внесок у розвиток української літератури й літературної мови. Його твори високо цінили І. Франко, Леся Українка, В. Стефаник. Він народився в с. Лесівці біля Станіслава (тепер Івано-Франківськ). Учився в початковій школі в містечку Лисці та у Станіславі, з 1886 р. у Станіславській гімназії, де належав до таємного гуртка, за участь у якому 1890 р. був звільнений з гімназії. Через два роки вступив до гімназії в м. Бережанах на Тернопільщині. І тут він був членом таємного гуртка, очолював його, за що 1896 р. його виключили з останнього класу гімназії. Був актором мандрівного театру, певний час провів у монастирі. У 1891 р. М. Яцків прибув до Львова, став службовцем у страхово-кредитному товаристві «Дністер». У 1914 р. йому як солдаті австрійської армії довелося йти на фронт, але скоро він здався в російський полон і повернувся додому. У 1920 р. М. Яцків поновив роботу у Львівському «Дністрі», був редактором газети «Рідний край». У 1939 р. він став членом Спілки письменників. У цей час він працював у Львівському обласному відділі народної освіти, а з 1940 р. був бібліотекарем у Львівському філіалі Академії наук.

© І.Г. МАТВІЯС, 2013

Як видно з наведених біографічних даних, для письменника рідним був наддністрянський говір південно-західного наріччя, який ліг в основу західноукраїнського варіанта літературної мови.

До літературної спадщини М. Яцкова належать оповідання «У наймах», «Собака», «Недоумна», «Що ж робити», «Душі кланяються», «Під обухом», «В казармі», «Христос у гарнізоні», «Шкапа», «Смерека», «Бузьок», «З монастиря», «Повернення», «Серп», «Красуня», «Благословення», «Дитяча забавка», «Лісовий дзвін», «Бувальщина», «Боротьба з головою», «Посол Петришин», «Ой не ходи, Грицю», «Дитяча грудь у скрипці», «За горою», «Горобці», «Тихий світ», «Мрія вірла», «Журавлі», «Молоде вино грониться», «Мандрівник», «Олень проклинає», «Митець», «Гермес Праксітеля», «Поворотний акорд», «Furia addormentata», «Остання зміна Івана Завади», «Убийте мене!», «На світанку», «Утеча за кордон», «Червоне яблечко», «Роздуде полум'я», «До нової школи», «По маму!», «Афродіта з Кнідос» та інші; повісті «В лабетах» («Танець тіней»), «Огні горять», «Горлиця», спогади «Мої зустрічі з Каменярем», «Спогад про Василя Стефаніка».

Загалом М. Яцків — письменник-реаліст. Певний час він зазнавав впливу модернізму, але ніколи повністю в полон його не попадав. Критикуючи модерністів із «Молодої музи», І. Франко позитивно оцінив тільки твір М. Яцкова [1: 381].

І. Франко мав великий вплив на М. Яцкова. Про особисті стосунки з Каменярем М. Яцків написав у своїх спогадах [2: 429–436].

Мова творів М. Яцкова відображає вже наслідок злиття західноукраїнського варіанта літературної мови зі східноукраїнським. Письменник намагався уникати діалектизмів, проте в мові його творів, зокрема в мові персонажів, вони наявні. У галузі фонетики до них належать: сполучення [ер] на місці давнього **рѣ** (*керничка*, *кертovina* ‘кротовина’); голосний [e] замість [a] після м’яких приголосних (*здоровлѣм*, *щастѣм*), [e] замість [o] (*вечером*); голосний [o] замість [i] (*войсько*, *підойматися*), замість [и] (*дрожати*); голосний [i] замість [o] (*вірла*, *слізливий*, *післати*), замість [e] (*застрілити*), замість [y] (*ціпко*); [a] замість [i] (*антерес*, *цалком*), [y] замість [и] (*мундур*); приставний [i] (*іграти*); відсутність протетичних приголосних перед голосними [o], [y] (*огонь*, *остро*, *ухо*); уживання приголосних: [в] замість [л] (*горівка*), [x] замість [к] (*дохтор*), [с] замість [з] (*претенсія*).

Ширше в мові творів М. Яцкова представлені словотвірні регіоналізми. До них належать утворення: *афішер* ‘розповсюджувач афіш’, *видокруг* ‘виднокруг’, *загріток* ‘зігрівання’, *зарібник* ‘заробітчанин’, *камизол* ‘камзол’, *музик* ‘музикант’, *пусташок* ‘пусте місце’, *пустяк* ‘пустун’, *сморчок* ‘зморшок’ (гриб), *тиятер*, *триятер* ‘театр’, *фальшивник* ‘фальшувач’, *хамудяк* ‘хам’, *хихот* ‘хихотання’, *цимбалістий* ‘цимбаліст’, *чар* ‘чарівність’, *шандар* ‘жандарм’, *шкандаль* ‘скандал’, *береговина* ‘прибережжя’, *господарка* ‘господарювання’, *гусільниця* ‘гусениця’, *жура* ‘журба’, *кінниця* ‘кіннота’, *кляса* ‘клас’, *обморока* ‘обморок’, *паха* ‘пахва’, *розходидорога* ‘роздоріжжя’, *струя* ‘струмінь’, *телігенція* ‘інтелігенція’, *трутка* ‘отрута’, *ялиця* ‘ялина’, *бридь* ‘бридота’, *повідь* ‘повінь’, *п'юро*

‘перо’, *обачіння* ‘вибачення’, *цвинтарище* ‘цвинтар’, *водороці* ‘водохреще’, *родимці* ‘рідня’, *вибачний* ‘вибачливий’, *даровитий* ‘даровий’, *злосний* ‘злосливий’, *тамошній* ‘тамтешній’, *тернявий* ‘терновий’, *урядничий*, *урядницький* ‘урядовий’, *честивий* ‘чесний’, *чупринатий* ‘чупринистий’, *шаблюкуватий* ‘подібний до шаблі’, *бічи* ‘бігти’, *ляти* ‘лити’, *нужденіти* ‘терпіти нужду’, *ревкати* ‘ревіти’, *щіткувати* ‘чистити щіткою’, *документно* ‘документально’, *подалік* ‘подалі’, ‘здалеку’.

У мові творів М. Яцкова наявні словозмінні діалектизми: скорочена форма кличн. відм. іменника (*хло* ‘хлопче’); форма кличн. відм. одн. іменників I відміни м’якої групи на **-о** (*бестію*); форма орудн. відм. одн. іменних частин мови на **-ов** (*зо мнов*); форма род. відм. мн. іменників I відміни на **-ів** (*музиків, шаблів*); скорочені форми займенників (*ї* ‘її’, *го* ‘його’, *свої* ‘свої’); редульовані форми вказівного займенника *тотой, тота, тоте*; вказівний займенник *тамтой* ‘той другий’; числівникові форми *оден, штири*; дієслівні форми *дивіть* ‘дивіться’, *падуть* ‘падають’, *сиплються* ‘сипляться’; форми дієслів минулого часу з залишками колишнього перфекта (*єм торгував, кілько-с дав, аби-сте не забули*); форми дієслів майбутнього часу типу *буду мав, буду хотів*.

До діалектизмів у галузі синтаксису в мові творів М. Яцкова можна зарахувати: конструкції з підметом у формі родового відмінка (*Кількох* *стануло на сторожі*; *Чи є, може, такі, що зовсім не просили?* — *Є кількох*); конструкції з додатком у формі називного відмінка замість знахідного (*мала свої діти, влазити між рекрути*); конструкції з прийменниками **о, за** замість **про** (*думай о Бозі, молитва о мєсть, подбати за нові чоботи*); конструкція *кланяюся до тата* ‘кланяюся татові’; конструкція *півтора сотні* замість *півтори сотні*; препозитивне вживання частки у зворотних дієсловах (*ся чіпає*).

Найбільше в мові письменника лексичних регіоналізмів. Серед них поряд з діалектизмами трапляються й канцеляризми, військові терміни: *ади* ‘глянь’, *дивись*, *адіть* ‘гляньте’, *дивіться*, *англез* ‘чорний парадний одяг’, *бадіка* ‘старий чоловік’, *дядько*, *банно* ‘тужливо’, *банувати* ‘тужити’, *бараболя* ‘картопля’, *барашкувати* ‘дряпати’, *батяр* ‘зірвіголова’, *бахур* ‘дітлах’, *бзик* ‘дзижчання’, *борше* ‘скоріше’, *бочілка* ‘діжка’, *бузьок* ‘лелека’, *бульба* ‘картопля’, *вар’ят* ‘божевільний’, *веретюха* ‘злиденна одежа’, *видець* ‘глядач’, *відай* ‘мабуть’, *відпуст* ‘проща’, ‘богомілья’, *воздух* ‘повітря’, *гаморити* ‘галасувати’, *гейби* ‘наче’, ‘немов’, *гешефтяр* ‘спекулянт’, *грань* ‘жар’, *гриміт* ‘стукіт’, *гутір* ‘мова’, *гуторити* ‘розмовляти’, *газда* ‘господар’, *газдиня* ‘господиня’, *газдувати* ‘господарювати’, *гвер* ‘гвинтівка’, *деко* ‘одіяло’, *дзьобоніти* ‘говорити’, ‘щебетати’, *дик* ‘дикий кабан’, *дихавиця* ‘хвороба легенів’, *драб* ‘голодранець’, *завертоока* ‘моргуха’, *заглада* ‘знищення’, *загортка* ‘верхня жіноча одежа’, *залічки* ‘заріст’, *заки* ‘поки’, *заснидіти* ‘змарніти’, *застановити* ‘припинити’, *затоки* ‘спотикаючись’, *звідун* ‘донощик’, *зеленуга* ‘зелень’, *згінник* ‘торговець худобою’, *зирк* ‘погляд’, *змисли* ‘відчуття’, *зробок* ‘виснажена роботою людина’, *інтабуляція* ‘опис майна’, *інтерес* ‘справа’, ‘діло’, *їй* — вигук ‘ой’, *їмость* ‘попадя’, *їмити* ‘взяти’, *їмитися* ‘взятися’, ‘зловитися’, *казня* ‘в’язнична камера’, *камаша* ‘верхня тепла панчоха’, *канон*

‘гармата’, *каня* ‘шуліка’, *киптар* ‘кожушок без рукавів’, *камаччя* ‘ломаччя’, ‘хмиз’, *капарний* ‘нікчемний’, *коби* ‘коли б’, *когут* ‘півень’, *комісний* ‘казенний’, *коріцматися* ‘дергтися’, ‘дряпатися’, *кресаня* ‘капелюх’, *ладня* ‘система’, *лаз* ‘лука’, ‘лісок’, ‘гай’, *лоскати* ‘шуміти’, ‘тріщати’, *мари* ‘привиди’, *метавка* ‘рогатка’, *мой* — вигук при звертанні до людей, *най* ‘нехай’, *нанашко* ‘хрещений батько’, ‘дядько’, *напоминати* ‘нагадувати’, *нашмітувати* ‘настроювати’, *некаянник* ‘грішник’, *нетля* ‘нічний мотиль’, *нищета* ‘велика бідність’, *нора* ‘джерело’, *нужденіти* ‘слабшати’, *нумератка* ‘лічильниця’, *обгорода* ‘огорожа навколо чого-небудь’, *обшар* ‘двір’, ‘маєток’, *офіцина* ‘флігель’, *ошук* ‘обман’, *падоньку* ‘доленько’ (вигук), *пантрувати* ‘доглядати’, *передбесідник* ‘попередній мовець’, *півка* ‘фартушок’, *підвіяний* ‘заморочений’, *пласток* ‘клаптик’, *поконеці* ‘край поля, який не засівається’, *помелик* ‘сніпок’, *попал* ‘відблиск’, *предсідник* ‘голова’, ‘керівник’, *преці* ‘адже’, *прецляр* ‘бублейник’, *прищупнути* ‘захопити’, *прічі* ‘нари’, *прятати* ‘прибирати в хаті’, *п’ятняти* ‘плямувати’, ‘ганьбити’, *ревідент* ‘контролер’, *ровер* ‘велосипед’, *рокувати* ‘шикуватися’, *рондель* ‘велика посудина’, ‘казан’, *сардак* ‘коротка одежа’, *саржа* ‘чин’, *сілянка* ‘разок намиста’, *склеп* ‘крамниця’, *склепар* ‘дрібний торговець’, *скоботати* ‘лоскотати’, *скорух* ‘горобина’, *сорокато* ‘строкато’, *стрепіхатий* ‘настовбурчений’, *стрий*, *стрик* ‘брат батька’, *суятити* ‘ворушити’, ‘побиватися’, ‘клопотатися’, *суятливий* ‘рухливий’, *тамбор* ‘барабанщик’, *торністра* ‘рюкзак’, *туск* ‘туга’, ‘смуток’, *файний* ‘гарний’, *фіра* ‘віз’, *флоберт* ‘малокаліберна рушниця’, *фотель* ‘крісло’, *фризієр*, *фризієрка* ‘перукар’, ‘перукарка’, *фризура* ‘зачіска’, *хосен* ‘користь’, *хрунь* ‘свиня’, ‘зрадник’, *ци* ‘чи’, *цизорик* ‘кишеньковий ніжик’, *цвікер* ‘пенсне’, *чако* ‘армійський головний убір’, *чей* ‘адже’, *чень* ‘може’, *четина* ‘глиця’, ‘хвоя’, *чиркотіти* ‘щебетати’, *чічка* ‘квітка’, *шалька* ‘котелок’, *шибати* ‘кидати’, ‘метати’, *шіпка* ‘повітка’, *шлафрок* ‘халат’, *ядерно* ‘виразно’, *ярич* ‘їжак’.

У мові творів письменника відзначено фразеологізми: *женити Пиліпа* ‘дармувати’, *запускати журавля* ‘підглядати чужі карти’, *най шляг трафить* ‘нехай грім поб’є’, *псові на чоботи* ‘ні до чого’, *фертик лагодити* ‘приготовляти’.

М. Яцків, пропрацювавши чимало десятиліть, у мові своїх творів відобразив складний процес нормування української літературної мови. Останні його твори щодо мови сприймаються як сучасні.

1. Франко Іван. Твори у двадцяти томах. — К., 1953. — Т. 16. — 468 с.

2. Яцків Михайло. Вибрані твори. — К., 1973. — 454 с.

Стаття надійшла 18.12.2012

Ivan Matviyas

Київ

THE DIALECTICISMS IN THE LANGUAGE OF WORKS BY MYCHAYLO JATSKIV

The article focuses on the phonetical, morphological, syntactical, lexical and phraseological dialecticisms in the language of works by M. Jatskiv.

Key words: sound and connection of sounds, dialectal creation, form of word, construction, regional word.